

FERRUH TORUK*

AMASYA KENTİNİN FİZİKSEL OLUŞUM SÜRECİ İÇERİSİNDE SARAY OLGUSU

Amasya, Orta Karadeniz'i birbirinden ayıran yüksek ve sarp sıra dağların güney eteklerinde bir vadi içinde kurulmuştur. Şehir, Yeşilirmak'ın (İris) Tozanlı (Tokat Suyu) kolu üzerinden Tersakan Çayı'nın Yeşilirmak'a birleştiği yerin 2 km güneyinde, kuzey ve güneyden yüksek kayalık dağlarla çevrilmiştir.

Kentin en önemli akarsuyu Yeşilirmak, şehir merkezinden geçmektedir. İrmak deniz seviyesinden 400 m yükseklikte ve yaklaşık 50 m genişliktedir. Nehir, güneyden Çekerek ile birleşerek kent ovasını suladıktan sonra Kırklar Dağı'nın güney etekleri ile Sakarak Dağı'nın uzantıları olan Ferhat Kayası (965 m), Zincirli Kaya ve Lokman Dağı'nın (1285 m) kuzey etekleri arasında kıvrılarak şehrin yer aldığı derin vadiyi oluşturur. Sakarak Dağı'ndan Yeşilirmak'a Çakallar Suyu ve Soğukpınar Suyu boşalmaktadır² (Çizim 1).

Kentin ilk kez ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir.

Pontus Krallığı öncesine tarihlendirilen ve M. Ö. 3000 yıllarına kadar uzanan bir yerleşim yeri olduğu Yeşilirmak havzası ve Suluova'da yapılan kazılarda ele geçen buluntulardan anlaşılmaktadır³.

Şehrin ilk yerleşim yeri de kesin olarak bilinmemekle birlikte, Hititlerin M.Ö. 1800-1200 yılları arasında Harşene Kalesi diye anılan Yukarı Kale'yi inşa ettirdikleri ve böylece ilk yerleşimin bu noktada başladığını söyleyebiliriz⁴. Bu noktadan itibaren oluşmaya başlayan ilk yerleşim Helenistik devirden itibaren genişletilerek Kale şehir şeklinde tanımlanabilecek bir yerleşim tipi durumuna getirilmiş olabilir⁵.

* Arş Gör. SDÜ Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü Mimarlık Tarihi Ana Bilim Dalı.

¹ Amasya'nın coğrafi konumu ve içinden geçen Yeşilirmak hakkında geniş bilgi için bkz: Strabon, *Cografya (Geographika)* (Haz: P. Pektaş) İstanbul 1993; M. Tuncel, "Yeşilirmak" *İslam Ansiklopedisi* 13: 400-401, Ankara 1997; H.Tuncel, "Türkiye Coğrafi Bölgelerinin Zirai Karakterleri", *Cografya Enstitüsü Dergisi* 11: 76-101, İstanbul 1960; M. Tuncel- S. Doğaner " Amasya'da Turizm: Coğrafi İmkânlar, Sorunlar ve Öneriler", *Cografya Araştırmaları* 1: 48, Ankara 1989; M. Ardos, *Türkiye Ovalarının Jeomorfolojisi*, İstanbul 1984.

² H. Hüsameddin, 1911'de İstanbul'da Hikmet Matbaası

tarafından basılmış *Amasya Tarihi* 1 s. 9-10'da, Amasya'nın topoğrafik durumu hakkında: "Amasya Küçük Asya denilen Anadolu'da bulunup, Samsun'dan güneye doğru 133 km içerde kurulmuştur. Ferhat, Fon ve Pont dağlarının eteğinde eski bir yerleşim merkezidir. Önceleri mevkii itibariyle güneydoğudan kuzeybatıya doğru uzun bir vadi olup asla değişmemiştir. Kent İris/Yeşilirmak'ın iki tarafında kurulmuştur. Ortası düz, güney ve kuzey tarafları meyilli; umumi manzarası ise gayet latiftir. Amasya kuzeybatıda bulunan Zemenda'dan (Ziyade Mah.) güneybatıdaki boğazın sonunda Çalak Mekkii'ne kadar yaklaşık 13 km'den ibaret bir uzunluğun tamamıdır. Genişliği 1000 m'den 3 km'ye kadar farklı bir alandadır. Doğu ve batı tarafları geniş bir sahra olup buralar gönül açıcı bahçelerle doludur. Güneyi Pont sıra dağları, kuzeyi Canik (Harşene) sıra dağları ve batısı Şeyh Cui (Kelkis) sıra dağları ile örtülü ise de güneybatısı, kuzeydoğusu ve kuzeyinin bir kısmı açıktır. Açık yere Amasya Boğazı denir. Kuzeydoğu tarafı Samsa'ya (Taşova), kuzey tarafı Argoma'ya (Suluova) ve güneydoğu tarafı Derbent ve Çalak' a bakan büyük bir kale kapısı şeklinde üç boğazdan ibarettir. Güney ve kuzey boğazları dar ise de kuzeydoğu boğazı oldukça geniştir" diye bahsetmektedir.

³ Bölgede ilk arkeolojik kazılar M. Akok ve H. Koşay tarafından 1949-50 yılları arasında yapılmıştır. M. Akok ve Z. Koşay'ın bir bölümünü Mahmatlar Köyü'nde devam ettirmiş oldukları bu kazılarda, ele geçirilen savaş ve ziraat aletleri erken yerleşimin mevcudiyetini göstermektedir. Bkz: M. Akok-H. Koşay, "Amasya Mahmatlar Köyü Definesi", *Bellekten* 14: 481-485, Ankara 1950.

⁴ S. Aktüre, *19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi*, Ankara 1981: 110'da; şehrin, onasından Yeşilirmak'ın aktığı dar vadiye bugün üzerinde kale bulunan sarp tepede ve bu tepenin eteklerinde kurulmuş olduğunu hatta bu yerin tesadüfî seçilmediğini, savunma ihtiyacı düşünülerek seçildiğini yazmaktadır. Ayrıca bkz: Anonim, "Amasya" *Yurt Ansiklopedisi* 1.İstanbul 1981: 407-408.

⁵ Kale şehir olarak tanımlanan bu tür şehirlerde en belirgin özellik, yerleşim sahasının büyük bir bölümünün sur içinde olmasıdır. Hititler ve Pontus Krallığı döneminde surları olup olmadığı anlaşılmayan Harşene'de (Yukarı Kale) daha sonra Bizans döneminde yapılmış olabileceği düşünülen fakat günümüze gelmeyen surlar yer almış olabilir. Surlarla çevrili olduğunu düşündüğümüz bu tip kale şehir özelliğine sahip Anadolu kentleri arasında Ankara, Konya, İzmir, Trabzon, Antalya ve Bursa gösterilebilir. Kale şehir kavramı hakkında bkz: U. Tanyeri, *Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci*, İstanbul 1987: 26-67.

Kentin, bu dönemde Harşene Kalesi içinde nehrin iki kıyısında yerleşim alanlarının yer aldığı ve bu alanları başka yerleşimlere bağlayan iki köprüye (Alçak Köprü ve Kuş Köprüsü) sahip bir konumda olduğu düşünülmektedir⁶ (Resim 1).

Pontus Krallığı döneminden günümüze *Kral mezarları* dışında gelen herhangi bir veri bulunmamaktadır⁷ (Resim 2). Kentin, Pontuslar ile Romalılar arasında M. Ö. 66 yılında yapılan savaşta, Roma komutanı Pompeius'un, yukarı kalesini yağmaladığı ve bu yağmalama sonunda (M. Ö. 72-395) Romalıların eline geçtiği bilinmektedir. Kentin iç kalesinde, günümüze geleme-miş olan fakat Roma döneminde yapılmış olduğunu söyleyebileceğimiz *Kral Sarayı*'nın yer aldığı anlaşılmaktadır⁸ (Çizim 2).

Roma döneminde Amasya, sikkelerin üzerinde görülen unvanlardan da anlaşıldığı gibi zengin kent görünümünde olup bir metropolis olma özelliğini korumuştur⁹. Bu dönemde kentin surları dışında nehir kıyısında, Selçuklular döneminde musalla olarak bilinen bugün ise II. Bayezid Külliyesi'nin bulunduğu yerde *Ana Tanrıca Tapınağı*'nın olduğu söylenmektedir¹⁰. Bunun yanı sıra kente su getirmek için açılan 18 km uzunluğundaki su kanalının (Ferhat Su Kanalı) Pontus Krallığı döneminde mi yoksa Roma İmparatorluğu döneminde mi yapıldığı kesin bilinmemekle birlikte Romalılarca onarıldığı, kentte ele geçirilen bir yazıttan açıkça tespit edilmektedir¹¹. Ayrıca Meydan Köprüsü'nün de Romalılarca yapıldığı anlaşılmaktadır.

Bizans döneminde kentin, önemli savunma noktasının yukarıda bahsettiğimiz Harşene Kalesi olduğunu ve dini merkez konumuna getirilmeye çalışıldığı bu kalede yapılmış olabileceği düşünülen *Hagios Phokas* ve *Hagios Theodoros* kiliselerinden de anlaşılmaktadır¹². Ayrıca Venk bölgesi olarak bilinen kentin Tokat yolu (güney çıkışı) güzergâhında yine Bizans dönemine ait olabileceği düşünülen *Hagios Nikous Kilisesi* ile adı bilinmeyen bir *manastırdan* söz edilmektedir¹³.

⁶ Bu konu hakkında bkz. G. Uruk, *Amasya Türk Devri Şehir Dokusu, Yapılarının Analizi ve Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1994: 3.

⁷ H. Hüsameddin, *Amasya Tarihi 1*, Ankara, 1986:81-82'de (Günümüz Türkçesiyle, A. Yılmaz ve M. Akkuş tarafından yeniden yayınlanmıştır) : " Pont hükümdarlığı devrinde, Amasya'nın zemininin şimdiki zemine oranla en az altı metre kadar aşağı indiği çıkan eski eserlerden anlaşılmaktadır. Kale'nin kapı hafriyatından çıkan eserlere göre içeri şehrin tamamı mermer döşeme ile süslenmiş ve ırmak tarafının sağlam bir surla çevrilmiş olduğu ve binaların ekserisinin tuğladan yapılmış olduğu görülür...Alçak Köprü'nün mimari tarzı ve ırmağın altına kadar inmesi ve yer altından çıkan binaların hizasında bulunması mukayese edilirse; bu köprü'nün o devrin hayret edilecek sanat yapıtlarından olduğu anlaşılır" diye bahsetmektedir.

⁸ C. Texier' in Anadolu ile ilgili iki farklı dönemde basılmış iki kitabından biri olan *Asie Mineure Description Geographique et Archeologue des Provinces et de villes de la Chersonnese d' Asie* Paris 1982 adlı kitabının 1923-25' de Ali Suat tarafından Türkçeye çevrilerek Osmanlıca baskısının 132-137. sayfalarının kimi yerlerinde, sarayında yer aldığı iç kaleyi, Pont hükümdarlarından III. Mühürdad'ın M. Ö. 2. asrın ortalarında yaptırdığını, Roma generallerinden Pompeus'un M. Ö. 1. asırda kaleyi yıktırdığını daha sonra ise tarih ve isim belirtmeksizin kalenin tekrar Roma İmparatoru tarafından tamir ettirildiğini belirtmesi; kalede yer aldığı düşünülen bu sarayında Roma İmparatorluğu dönemine ait olabileceğini düşündürmektedir.

⁹ Amasya'da ele geçirildiği düşünülen Roma dönemi sikkeleri hakkında bkz. J.Anderson -F.Cumont, *Studia Pontica I (Recueil des inscriptions Grecques et Latines du Pont et de L' Armenie)*, Bruxelles, 1910: 109-110; Babelon E-T.Reinach *Recueil General des Monnaies Grecques d' Asie Mineure* Paris 1925: 32, 34, 51.

¹⁰ Bu konu hakkında bkz: Cumont F-E.Cumont, *Studia Pontica II*, Bruxelles 1906: 165.

¹¹ Yazıt hakkında bkz. J.Anderson -F. Cumont, a g e: 110-122.

¹² Bu iki kilisenin İmparator Anastosis tarafından adı geçersizler için yapıldığı, ele geçirildiği söylenen bir yazıtta ifade edilmektedir. Aynı yıllarda (491-518) kilisenin küçümsenemeyecek derecede güçlü olduğunun, bu yıllarda Amasya'ya sürgüne gönderilen Eutichius'un hayatı ile ilgili belgede ifade edilen Kadınlar Manastırı, Hagios Manastırı ve Thalelaios Manastırı'nın varlığı ile de anlatılmak istendiği görülmektedir. Bu konu hakkında bkz. J. Anderson-F.Cumont, a g e: 112.

¹³ Venk bölgesi olarak isimlendirilen bu bölge ve burada yer alan bu iki yapı hakkında bkz: M. Vazih, *Belabil er Rasiyye fi Riyaz Mesa'il el Amassiyye*, İstanbul: İ.Ü. Kütüphanesi: 2574 (tarihi yok).

Yukarda sık sık bahsetmeye çalıştığımız kaleyi 1075 yılında Melik Danişment Ahmet Gazi'nin, Bizans'ın son valisi Jutateüs'u astırmak suretiyle ele geçirmesi neticesinde, burada yer alan fakat hangisi olduğunun kesin olarak anlaşılmadığı bir kilisenin camiye çevrildiği ve Enderun Camii veya Kilise Mescidi adı altında kullanıldığı bilinmektedir⁴. Böylece bilinen ilk Türk-İslam eserinin bu kalede yer aldığı görülmektedir⁵.

Buraya kadar Hititlerle birlikte Pontus Krallığı, Roma ve Bizans İmparatorluğu'nun kentteki yerleşim sahaları ile ilk yerleşim noktası olduğunu tespit etmeye çalıştığımız Harşene Kalesi (Kale-i Bâlâ ya da Yukarı Kale) ve Aşağı Kale olarak iki bölümde ele aldığımız kalenin yukarı kısmının; bugün doğudan batıya doğru uzanan, kuzey tarafları düz, güney tarafları ise engebeli ve eğimlidir⁶. Kalenin bu bölümünün kimi yerleri son dönemlerde yapılmış yaklaşık 15 m kadar yüksekliğe sahip taş duvarlarla çevrilidir. Bu bölümün kapıları günümüze gelmediği gibi bu konu hakkında da yeterli bilgi bulunmamaktadır⁷. Kalenin nehre daha yakın olan alt bölümleri ise Aşağı Kale ya da İç Kale olarak bilinmektedir. Aşağı Kale olarak bilinen bu bölüm, doğudan Helkis Mahallesi, batıdan Sakibüttin Mahallesi, güneyden Yeşilirmak, kuzeyden ise daha önce Yukarı Kale olarak belirttiğimiz saha ile sınırlıdır. Bu bölümünün dört kapısı ve iki burcunun olduğu kapılardan birinin Helkis Köprü'ye diğerinin Alçak Köprü'ye açıldığı ve bu kapıya, saraya açıldığı için saray kapısı dendiği ve 1864'de bu kapının Mutassarrıf Ziya Paşa tarafından yıktırıldığı söylenmektedir⁸. Üçüncü kapının ise Mağdenoz Köprüsü önüne açıldığı ve Sultan Bayezid Camii'ne geçiş verdiği bunun yanında küçük olduğu için genişletildiği, dördüncü kapının ise daha küçük olup güney kapısı olduğu ve 1927'de üzerinin yıkıldığı bildirilmektedir⁹.

Yörgüç Paşa ve Sultan Bayezid Mahallesi olarak iki bölüme ayrılmıştır.

H. Hüsameddin, age: 155'de, bu camii hakkında "Bu mahallede Fethiye Camii namıyla meşhur bir Cami-i şerif bulunmaktadır. Şimdiki durumuna göre caminin, kiliseden çevrildiği anlaşılmaktadır. Caminin ismine bakılırsa kilisenin 510/1116 yılında Fethi Gazi (Danişment Gazi) tarafından camiye çevrildiği anlaşılır. 1057/1647 senesinde zelzeleden hasar gören bu cami Fethiyeli Mustafa Paşa tarafından tamir edilmiştir" diyerek minarenin eklenmesi esnasında yapılan kazıda ele geçirildiğini ileri sürdüğü bir yazıtta dayanarak bu yapının İmparator Phokas'ın kızı Helena adına yaptırıldığını da ifade etmektedir.

Evliya Çelebi, Seyahatname (Haz: Z. Kurşun -S. Ali Kahraman-Y. Dağlı), 1999: 95-96'da kalenin aşağı ve yukarı bölümlerini: "Evc-i aşumana ser çekmiş zirve-i a' lāsında olan kulle ve burc baruları, cihānumāarı dāimā ebr-i kebūdlar içredir. Vakt-i zuhur olup küşāde hevā olunca derūn-ı kal' ada olan cāmi mināreleri ve sakf-ı büyüları nümüyān olur bir iç kaladır. Dāiren-mādār cimri tokuz bin altmış adim şekli-i muhammes küşe bentli ve gūna-gūn fendli kal'a-i sengin bünyād ve kār-i Ferhād Kal' a-i mefīn ābāddir. Ve cümle kırk bir kulle ve sekizyüz bedendir. İçinde hāneleri ma' lūmum değildir. Ammā Kār-ı kadīm sarāytlar ve cebehāne ve gīlāl ambārları ve su sarıncıları var ve asağıda cereyān eden nehre nüzūl edecek su yolları hayāt bolıdurlar. Ve cānib-ı şarka nāzır 4 kat demir kapısı vardır. Ve derūn-ı Kal' ada Yıldırım Hān camii vardır. Ve bir Zindāni vardır. Ve cümle sagır ü kebir yetmiş pāre topları vardır. Bu kal' anın altı, serāpō mağaralar ile müzeyyen olup ibret-nümā gā-i yetimānlar vardır. Ammōasağı kal' ası şehrin tā ortasında cereyān eden nehri tozanlı kenarında yakın kat divārli bir alçacık taş binākal' adir. Cimri ma' lūmum değildir. Ammā üç kapısı var: Kibleye nāzır alçak köprüde Karanlık Kapu ve kal' aya nāzır Ma' demus Kapusu. . Bāyezid Hān Köprüsü yoludur....." diye anlatmaktadır.

H. Hüsameddin, Amasya Tarihi 1, İstanbul 1986:54'de. Yukarı Kale olarak isimlendirdiği kalenin bu bölümünün iki mahalle sahası kadar geniş olduğunu bununla birlikte iki burcu, iki kapısı, bir camii (Fethiye Camii olmalıdır), bir medrese, bir zaviye bir imarethane ve iki hamamın yer aldığını ve ayrıca kapılardan birinin kuzeydoğuya yani Samlar Mahallesi'ne diğerinin ise Batıya yani Hızır Paşa Mahallesi'ne (Bu mahalleyle Roma ve Bizans döneminde Ok Meydanı, Selçuklular döneminde Hacılar Meydanı ya da Meydan Mahallesi dendiği anlaşılmaktadır) açıldığını da bildirmektedir. H. Hüsameddin tarafından bu alanda cami dışında bahsedilen medrese, zaviye, iki hamam ve imarethane hakkında herhangi bir bilgi elde edilememiş olmakla birlikte Evliya Çelebi'nin Yıldırım Bayezid Camii dediği yapının Enderun Camii olmayıp Yıldırım Bayezid tarafından yaptırılan bir başka cami olduğu doğru ise bu medrese, zaviye, iki hamam ve imarethanenin Yıldırım Bayezid'in, yaptırmış olduğunu düşünebileceğimiz camiye bağlı yapılar olabileceğini de simdilik söyleyebiliriz. Burada bahsedilen bu yapıların iki hamamın mevcudiyeti son yıllarda yapılan kazılar neticesinde tespit edilmiş ve planı okunulabilir hale getirilmiştir.

Bu konu hakkında bkz. H. Hüsameddin, age: 44-46

Bkz. age: 45

⁴ H. Hüsameddin, Amasya Tarihi 1, İstanbul 1911: 292'de Danişment Ahmet Gazi'nin torunu Yag basan Gazi'nin Gök Medrese Mahallesi'ni de içine alan Yörgüç Paşa Hamamı'ndan, Sultan Bayezid Camii'nin sonuna kadar uzanan sahada bir saray yaptırdığını ve Osmanlı döneminde bu sahanın altı parçaya bölünerek 40 bahçelere olarak bilindiğini ve sarayın olduğu yere taran, Bakacak bahçelerin olduğu yere ise Aşağı Bakacak bahçeleri bildirilmektedir. 15. yüzyıl son çeyreğinde ise bu saha

Kalenin her iki bölümünün fiziki dokusunun çözümlenmesinde bu bilgilerin ötesine gidilmemektedir²⁰. Kentte ilk yerleşim noktası olduğunu tespit etmeye çalıştığımız kalenin, iç kale bölümü olarak nitelendirdiğimiz alt kısmının fiziksel olarak şekillenmesinde etken olan en önemli hususlardan biri de hiç şüphesiz yönetici sınıfın yaşadığı mekanlar yani saraydır. Halkın (yöneticilerde dahil) korunma ve kontrol mekanizmasının işlerliğini devam ettirebilmesinde en uygun yer olduğu düşünülerek seçilen bu ilk yerleşim noktasında, yukarıda da değindiğimiz gibi bilinen ilk saray Roma döneminde yapıldığını düşündüğümüz *Kral Sarayı*'dir. Türk-İslam döneminde bu sarayın isim değiştirerek kullanıldığı anlaşılmaktadır²¹. *Kızlar Sarayı* olarak isim değiştirdiğini düşündüğümüz bu saraya niçin kızlar sarayı dendiği ise bilinmemektedir. Bugün yeri dahi tam olarak tespit edilemeyen sarayın kitabesinin yer aldığı ve kitabeden hareket edilerek iki kapısı, bahçesi, iki hamamı, mutfacı ile iç ve dış avlularının bulunduğu ve aynı zamanda dış avlu kapısının bir bölümünün 1890'larda yerinde olduğu belirtilmektedir²². Bahsedilen bu birimlerin gerçekte mevcut olup olmadığı bilinmemekle birlikte, bu saraya mi ait olduğu da düşünülmesi gereken bir konudur. Çünkü bu birimlerin bir kısmı (iki hamam, mutfak ve kapılar) Evliya Çelebi'nin belirtmiş olduğu ve bu sahada yapılmış olabileceğini şimdilik düşündüğümüz Yıldırım Bayezid'in yaptırmış olduğu camiye de ait olabilir. Sarayın, Kastamonu emiri Kötürüm Bayezid'in oğlu İsfendiyar tarafından da kullanıldığı ve bu nedenle saraya İsfendiyar Sarayı dendiği de söylenmektedir²³ (Resim 3).

H. Hüsameddin, bu açıklamanın doğruluğunun zayıf olduğunu: "*Bayezid Bey tarafından, oğlu İsfendiyar Bey'in, elçi olarak Amasya emiri Şadgeldi Paşazade Divitdar Ahmed Bey'in yanına geldiği ve bir ay kadar kaldığı, Bezm ü Remz'de yazılmakta ise de, bundan sonra, 150 seneden fazla, Osmanlı şehzadelerinin, hatunlarının ve valilerine mekan olan bu sarayın, bu kadarlık ikamet eden İsfendiyar Bey'in ismiyle anılması pek uzak ihtimaldir*"

sözleriyle ifade etmekte ve sarayın 1580'den itibaren boşaltıldığını bu tarihten sonra burada Amasya ayanından Seydi Ali zade İsfendiyar Çelebi'nin oğlu Hızır Çelebi'nin uzun müddet memur olarak oturduğunu ve bu nedenle bu saraya İsfendiyar Sarayı denmiş olabileceğini de bildirmektedir. Aynı zamanda inceleme şansı bulamadığımız *Behcetül Tevarih ve Cami d Düvel* isimli kitaplarda ise bu sarayı, Selçuklu Sultanı Mesut'un 1145'de Amasya'yı saltanat merkezi yaparken iç kaleyi de tamir ettirdiği esnada yaptırdığına hatta bu aşamada bir medrese ile hamam da inşa ettirdiğine ve ölümüne kadar bu sarayda oturduğuna dair bilgilerin yer aldığı belirtilmektedir²⁴ (Bkz: Çizim 2).

²⁰ Kale hakkında 16. yüzyıla ait bilgiler için, Busbech, *Türkiye'yi Böyle Gördüm* (Çev: Aysel Kurutoğlu) İstanbul 1974; H. Dernschwamm, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü* (Çev: Yaşar Önen) İstanbul 1987; 17. yüzyıla ait bilgiler için -yukarıda bahsettiğimiz Evliya Çelebi'nin seyahatnamesi hariç- Tavernier, *Voyages de Tavernier en Turquie en Perse et aux Indes avec Atlas* (Haz: J. Breton). Paris 1810; Polonyalı Simeon, *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi* (Haz: H. Andreaşyon), İstanbul, 1964. 19. yüzyıla ait bilgiler hakkında ise bkz: W. Hamilton, *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia*, London 1842; Mortmann, *Anatolien Skizzen und Reiseberichte aus Kleinasien* (F. Babinger) Hannover 1925; H. Moltke, *Briefe über Zufa und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835-1839*, Berlin, 1877.

²¹ Kral Sarayı'nın daha sonra İsfendiyar Bey ve Osmanlı paşaları tarafından Kızlar Sarayı olarak kullanıldığı kimi kaynaklarda tarif edilmeye çalışılan yer tespitlerinden anlaşılmaktadır. H. Hüsameddin, age: 45'de, Kızlar Sarayı'nın yerini: "*Kalenin içinde kaya mezarlarının yakınında eski bir saray kalıntısı mevcuttur. Bu saraya halk dilinde Kızlar Sarayı denmektedir.*" belirtmektedir. Bu ifadeden anlaşıldığı gibi sözünü ettiği bu saray aynı zamanda Roma döneminde yapılan Kral Sarayı olmalıdır. Muhtemelen Kral Sarayı, ya tamamen yıkıldıktan sonra aynı yere bu saray inşa edilmiş olabilir ya da, günümüze gelmediği için nasıl bir plana sahip olduğunu bilemediğimiz Kral Sarayı'nın harabeleri üzerine veya yanına inşa edilmiş olmalıdır.

²² Bu konuda bkz: H. Hüsameddin, age: 45.

²³ Sarayın İsfendiyar Sarayı olarak kullanıldığına dair bilgiler hakkında bkz: Katip Çelebi, *Cihannuma*.

²⁴ H. Hüsameddin age: 46.

Selçuklu Sultanı Mesut'un Simre²⁵ adında yeni bir yerleşimi kalenin eteklerinde kurduğunu düşünürsek saltanatının ilk yıllarında bu sarayın batısına, kendi adını taşıyacak yeni bir saray inşa ettirinceye kadar burasını kullanmış olabileceği -elimizde yeterli veriler olmadığı halde- düşünülebilir.

Selçuklular döneminde ilk yerleşim noktalarının Meydan Köprüsü'nün bulunduğu sahada gerçekleştiği, erken Selçuklu vakfiyelerinden biri olan 1225 tarihli Halifet Gazi vakfiyesinde, inşa edilen yapıların, yerleriyle birlikte belirtilmesinden de açıkça anlaşılmaktadır. Vakfiyede belirtilen yapılardan Halifet Gazi Medresesi'nin, Hazainler Çarşısı (Ayakkabıcılar) ve ismi bilinmeyen bir hanın Meydan Kapısı'nın²⁶ güneydoğusunda yani nehrin güney tarafında yer aldığı bunlarla birlikte hankâhın Halifet Gazi Medresesi'nin güneyinde, Halifet Gazi Hamamı'nın ve Bez Çarşısı'nın Aşağı Kale'de ve sur içinde, Hasan Mescidi'nin sur dışında medrese yakınında ve Emir Ahır diye bilinen Rıdvan Hamamı'nın da sur dışında medrese yakınında yer aldığı belirtilmiştir²⁷. Hatta nehrin güneybatısından ve bu noktadaki Mağdenos Köprüsü'nden itibaren nehir boyunca güneydoğuya doğru uzanan ve Alçak Köprü'ye kadar olan alanın Selçuklu yerleşim sahası olduğu, Selçuklu dönemi eserlerinin yoğun olmasının yanı sıra bu yapıların sahayı paylaşan mahallelere isim olmalarından da açıkça anlaşılmaktadır²⁸ (Çizim 3).

Kentte, vakfiyede bahsedilen Hazainler Çarşısı'ndan başka Helkis Köprüsü'nün güney tarafındaki açıklıkta adı bilinmeyen bir başka çarşının da yer aldığı belirtilmekte ve Osmanlı döneminde bu çarşının daha fonksiyonel olduğu söylenmektedir²⁹.

²⁵ H. Hüsameddin, *Amasya Tarihi* 1, İstanbul 1911: 103' de: "Selçuklu hakimiyeti devrinde Amasya'nın zemininin bir derece daha yükselmesi sebebiyle Bizans eserlerinden olan dini yapılar yarıya kadar yer altında kalmış ve Selçuklu Sultanı Mesut, Amasya'da Simre'yi inşa ettiği zaman eski eserler büsbütün kaybolup, üzerlerine evler hanlar, camiler inşa edilmiş ve bazı yerlerde ise eski zemin muhafaza edil-

mistir. Genel olarak dağ etekleri yerlerini muhafaza edip, Amasya'nın ortası pek ziyade dolmuş ve bu kadar değişiklik neticesinde Bizans isimleri de değişerek yerine Türk isimleri ve Türk teşkilatı kaim olmuştur. Selçuklular döneminde iç Amasya (iç kale) Meydan Kapısı'nın iç tarafından itibaren Subaşı, Mesudiye, Yağbasani, Mirahor ve Karatay mahallelerinden ibaret idi. Bu mahalleler Selçuklu devrinin ortalarına doğru tekrar değişikliğe uğrayıp yeni isimler ortaya çıkarak, Osmanlı devrinde diğer teşekküller meydana gelmiş ve eski Selçuklu isimlerinden bazıları aynen kalıp bazıları da tamamen unutulmuş ve yerlerine yenileri kaim olmuştur" diyerek hem Simre'nin neresi olduğunu hem de Selçuklu'nun ilk yerleştiği mahalleleri ve o dönemden geldiği bilinen mahalle isimlerini belirtmek istemiştir.

²⁶ Roma döneminde inşa edildiği bilinen Mağdenos Köprüsü'ne, kentte Türk yerleşimi başladıktan itibaren Meydan Köprüsü denmesinin nedeni ise daha öncede belirttiğimiz üzere kuzeybatısında, Roma döneminde Ok Meydanı olarak bilinen bu dönemde ise Hacılar Meydanı olarak kullanılan bir meydanın yer almasındandır. D. Kuban, "Anadolu Kentlerinin Tarihsel Gelişimi Üzerine Gözlemler" *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul 1982 baskılı yayınının 165-166. sayfasında, Anadolu Türk şehrinde bir meydanın bahsedilemeyeceğini, buna karşılık meydanın ancak küçük bir şehir kesiminin kullanımı için şekillendiğini, bununda açıklıklar şeklinde mescit ve çeşme gibi yapıların çevresinde veya pazarlarda kendiliğinden teşekkül ettiğini ileri sürmektedir. U. Tanyeli, *Anadolu/Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci*, İstanbul, 1987: 168'de, bu tip meydanların daha çok sportif faaliyetlere cevap verebilmek için oluşturulmuş olabileceğini belirtmektedir. H. Hüsameddin de, *Amasya Tarihi* 1, İstanbul, 1986: 72' de, bu meydana ok atmanın öğretildiğini belirtmekle birlikte Hacılar Meydanı olarak da bildiğini bunun nedeninin ise Hıcaz'a gidecek hacıların dualarla bu meydana gönderilip yine bu meydana karşılanması olduğunu yazmaktadır.

²⁷ R. Yinanç, "Selçuklu medreselerinden Amasya Halife Gazi Medresesi ve Vakıfları" *Vakıflar Dergisi* 7, Ankara, 1969: 243-472.

²⁸ Amasya'nın Selçuklu dönemi yerleşim sahası hakkında bkz: D. Kuban, "Anadolu Türk Şehri, Tarihi Gelişimi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler" *Vakıflar Dergisi* 7, Ankara 1968; U. Tanyeri, *Anadolu - Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci*, İstanbul 1987; G. Uruk, age; A. Gürbüz, *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde 16. yüzyılda Amasya Sancağı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara, 1993.

²⁹ A. Gürbüz, age: 39.

Sultan Mesut'un, yeni bir saray inşa ettirinceye kadar Kızlar Sarayı'nı kullanmış olabileceğini söylemiştik³⁰. İnşa tarihi bilinmemekle birlikte Sultan Mesut tarafından yaptırıldığı anlaşılan ve adına Sultan Mesut Sarayı denilen sarayın, adını da bu saraydan aldığını düşündüğümüz Saray Mahallesi'nde³¹ ve Kızlar Sarayı'nın (Aşağı Kâle'de) batısında ırmak kenarında yer aldığı anlaşılmaktadır³². Günümüze gelemeyen bu sarayın, yukarda bahsettiğimiz iki hamamdan daha kuzeyde olanının üst tarafından ve bu kısım ile birleşen Mehmet Efendi adında birinin evinin bulunduğu alanı da içine alarak, batıya doğru uzanan rıhtımın yerinde yer aldığı söylenmektedir. Ayrıca sarayın, Kızlar Sarayı'ndan daha büyük iken 1318'de meydana gelen depremde büyük zarar görmüş olabileceği ve daha sonra ise Amasya kadısı olan Ziyaeddin Mesut bin Ahmet'in torunlarının kontrolüne verildiği, 1449'da da bir bölümünün Alaeddin Ali Mesudi adlı biri tarafından mescit haline getirildiği, diğer kısımlarının da tamamen Kurşunlu Mahallesi'nin güney kısımlarını oluşturduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte Sultan II. Kılıçarslan ile IV. Kılıçarslan'ın da burada oturduğu, hatta büyük bir mahseninin ve bir hamamının olduğu da söylenmektedir³³.

Kanuni ile İran seferi hakkında görüşmek üzere görevlendirilen Avusturya elçisi Busbecg'in kafilesine katılan ve Kanuni'nin o sırada Amasya'da bulunması nedeniyle bu kfile ile birlikte Amasya'ya kadar giden Alman seyyah Dernschwamm, kentte 1 Haziran 1553 yılında Aşağı Saray olarak isimlendirdiği ve Sultan Mesut Sarayı olarak bahsettiğini düşündüğümüz bu saraydan: "1 Haziran da Aşağı Sarayı gördük. Duvarları taştan iç kısımları ise pişmiş tuğladan yapılmıştır. Tahta çitler ve kalaslarla döşenmiş kısımları vardır. Çatısı âdet olduğu üzere toprak örtülü düz damlı pencereler yüksekte yukarıda. Bu arada orta yerde büyük bir ev de var. Gömülü ya da kayaya oyulmuş gibi. Üzerine çıkıp aşağı bakılabilir. Bir bodrumda olduğu gibi tahtadan kalın adam boyu yüksekliğinde parmaklıklar mevcut. Üstü ise kurşun kaplı bu bina dörtgen biçimli ve içinde dolaşılabilir. Yan taraf pencereci pek çok oda var.

Padişahın çadırı da bu bina da duruyor. Çadırı kuran ve gerektiğinde tamir eden kişiler de bu binada kalıyorlar. Bu tip çadırlar Anadolu'da çok. Bunların direkleri çok kalın birbirine ekli iki parçadan oluşan bu direkleri ikiye ayırmak zor. Bu kadar büyük çadırı ve onun malzemelerini taşımak için neredeyse 1000 deve lazım. Yolculuk esnasında Padişah bu çadırdaki kalırken çadırcılar başka bir çadırı ertesi günü kurup hazır ederlermiş. Bu saraydan çıkıldığında taştan yapılmış bir duvarın önünden gidilir. Uzaktan kayaların içinde beyaz oyma kapıları bulunan evler (Kaya Mezarları) görülür. Sarayın içinde tahtirevan gördük. Çok ağır ve hantal birşey. Öyleki onu ancak dört at çekebilir. Dört tarafı da pencere kafeslerine benzeyen kafeslerle çevrilmiş. Kafes aralarında içerisi görülebildiği için üzeri ipek tül veya örtülerle kapatılabilir. Ancak develerle veya 6 katırla düz yolda taşınması mümkün olabilir." diye söz etmektedir³⁴.

Evlia Çelebi'nin, kentte yerini ve adını belirtmeksizin padişahlara ait iki saray olduğunu bildirmiş olması, bu saraylardan birinin Sultan Mesut Sarayı olabilir mi sorusunu akla getirmektedir³⁵. Fakat bu soruya cevap bulmak şimdilik olanaksızdır. Bugün kent haritasında, yeterli görülmemen bu bilgiler doğrultusunda yerini yaklaşık göstermeye çalıştığımız ve 1318'de vuku bulan depremden sonra boşaltılmış olabileceğini düşündüğümüz bu saray, 15. yüzyılda şahısların kontrolüne bırakıldığından, -zaten nasıl bir fiziki yapıya sahip olduğu bilinmediği için- ne tür değişiklikler geçirdiği de anlaşılmamaktadır. Sarayın 16. yüzyıldaki durumu da, Dernschwamm'ın yazdıklarının dışında herhangi bir anlatım ya da görsel belge niteliği taşıyan veri olmadığı için bilinmemektedir.

³⁰ U. Tanyeri, age:173'de, Kızlar Sarayı'nın Osmanlı döneminde varlığını kaybettiğini hatta hiç kullanılmadığını belirtmektedir.

³¹ Saray Mahallesi olarak bilinen bu saha Osmanlı döneminde Kurşunlu Mahallesi ve Ahi Sadeddin Mahallesi olacak şekilde yeniden şekillenmiştir.

³² H. Hüsameddin, age: 46.

³³ H. Hüsameddin, age: 46.

³⁴ Dernschwamm, age: 294-296.

³⁵ Evliya Çelebi, age: 96.

Bu saraydan, yapım tarihi kesin bilinmemekle birlikte yaklaşık yarım yüzyıl sonra yapılmış olduğunu düşündüğümüz bir başka sarayın (Muniiddin Pervane Sarayı) vezir Muniiddin Pervane tarafından, Fetih Camii'nin inşa edilmesinden dolayı Fetih Mahallesi olarak bilinen, Osmanlı döneminde ise Acem Ali Mahallesi olarak kullanılan sahada yaptırıldığı ve zaman ile bu sarayın şehrin emini olan Banuğşah'ın tasarrufuna geçtiği, daha sonra bu kişinin torunu olduğu söylenen Ali Paşa tarafından (tarih belirtmeksizin) yerine bir mescit ve çeşme yaptırılmış olabileceği bildirilmektedir³⁶ (Bkz: Çizim 3).

Kentte Osmanlı hakimiyetinin, Yıldırım Bayezid'in, 1393 yılından itibaren, Eratna Bey'i Şadgeldi Paşa ve Kadı Burhaneddin arasındaki mücadele boşluğunu da değerlendirerek ele geçirmesiyle başladığını ve Şehzade Çelebi'nin Bolu'dan kente gelerek ilk Osmanlı valisi olduğunu biliyoruz³⁷. Amasya'nın Osmanlı topraklarına katılmasıyla birlikte kentin yoğun göç almasına paralel olarak şeyh ve müridlerin daha fazla nüfus elde ettikleri ve bunlar sayesinde birçok Osmanlı kentinde olduğu gibi kentin dinsel düzeyde yeni bir anlayışa girmeye başladığı ve bu oluşumun fiziksel yapıya da doğrudan yansıdığı görülmüştür³⁸. Böylece kentte bu dönemde Halveti, Nakşibendi, Kadiri ve Rifai gibi tarikatlarca inşa ettirilen tekke, zaviye, hankah, imaret, medrese gibi yapıların sayısında Selçuklu dönemine göre bir artışın olduğu görülmektedir.

Kentin, aynı zamanda 15. yüzyıl sonuna kadar şehzadelerin yetiştirildiği merkez olması, merkezden güvenilir şehzade ve valilerin buraya gönderilmesine olanak sağlamış ve bunlar da kendi nüfus ve otoritelerini vurgulamak istercesine eserler inşa ettirmişlerdir. Bu valilerle birlikte (Yakut Paşa, Bayezid Paşa, Yörgüç Paşa, Hızır Hayrettin Paşa, Mehmet Paşa) hanımlarının ve bunların soyundan gelenlerin kentin fiziki gelişmesinde önemli rol oynadıkları anlaşılmaktadır. 15. yüzyılda kentte görev yapmış bu kişiler kimi zaman külliye kimi zaman da tek yapı boyutunda eserler inşa ettirmişlerdir. Bu dönemde tarikat öncülerinin yaptırmış olduğu eserler nasıl ki kentin fiziki yapısının şekillenmesine etken olmuşsa; bahsetmiş olduğumuz bu kişilerin eser-

lerinin de bir o kadar etken olduğunu söyleyebiliriz.

Osmanlıların kente hangi yönden girdikleri ve ilk yerleşim sahaları, yaptırmış oldukları eserler arasında erken tarihli olanlarının yeri ve buldukları mahallelerin kentin neresinde olduğu da düşünülerek tespit edilebilir.

- 36 Bu saray hakkında bkz:H. Hüsameddin, age : 111.
- 37 Amasya'nın Osmanlı topraklarına katıldığı tarih için bkz: İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1986: 386, A. Demiray, Resimli Amasya Sahnemesi, Ankara 1954: 61, J. Hammer, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1991:48.
- 38 Evliya Çelebi, age: 97'de, kentte yer alan tekkeleri: "Cümlesi kırk adet ehl tarikidir. Tekkeyi Hızır İlyas, Tekkeyi Pirler, Gülabizade Tekkesi, Karlıpazarında Kadiri Tekkesi ve Miskinler Tekkesi..." diyerek kırkını da bildirmese de bahsetmiş olduğu bu tekkelerin dışında daha çok tekkenin olduğunu sayı belirterek de vurgulamak istemiştir. H. Hüsameddin ise age: 183-205'de kentte, bugün mevcut olmayanlarda dahil 31 tekke olduğunu ve bu tekkelerin hangi mahallede, hangi tarikat mensupları tarafından yapıldığını yazmakla birlikte tekkelerin mimarisi hakkında da kısa bilgiler vermektedir. 15. yüzyılda inşa edilmiş olduğunu söylediği tekkeler arasında, 1428 senesinde Şeyh Semsetin Mehmet tarafından yapıldığını belirttiği Cevkici Tekkesini, Pir Sinan Halveti'nin müridleri tarafından yaptırılmış olduğunu belirttiği tekkeyi, 1414'de Şeyh Cui adında biri tarafından yaptırılmış olduğunu bildirdiği Şeyh Cui Tekkesi'ni Nakşibendi şeyhlerinden şeyh Abdullah Efendi tarafından 1554 de yaptırılmış olduğunu belirttiği Şeyh Abdal Tekkesi'ni ve daha burada isimlerini veremediğimiz bu dönemde yapılmış olduğunu belirttiği tekkeleri gösterebiliriz.
- 39 Amasya'nın, şehzadelerin yetiştirildiği (Manisa, Kütahya gibi) merkez olarak seçilmesinin tesadüf olmadığını da burada belirtmek gerekmektedir. Burada, niçin başka bir kent değil de Amasya sorusunun çözümü üzerinde durulmalıdır. Bu sorunun cevabını bulmak için kentin, 15. yüzyıl içerisindeki -basta nüfus faktörü olmak üzere bu faktör üzerinden oluşan yan faktörler olarak nitelendirilebileceğimiz- siyasi ekonomik ve ticari- yapısı irdelenmelidir. Burada kentte, en önemli faktör olarak düşündüğümüz nüfus; içerisinde Türkmenler ve Gayrı Müslimlerin fazla olmalarının yanı sıra, kentin ipek yolu üzerinde olmasıyla birlikte yerleşim alanı bakımından, içerisinde Yeşilirmak'ın geçtiği batıdan Kırklar Dağı, doğudan Ferhat Dağı ve Cakallar Dağı'nın bulunduğu vadi içerisinde yer alması ve Samsun limanına açılan kapı konumunda olması da dahil; kentin böylesi bir coğrafyada kurulması bu iki grubun nasıl kontrol edilebileceğini ve bu gruplardan nasıl yararlanılacağını beraberinde getirmiştir. Türkmenlerin ve Gayrı Müslimler içinde Ermenilerin yoğun olduğu kentin, ipek yolu üzerinde ve Samsun'a açılan liman kapısı olmasından dolayı bu iki unsuru bu grupların kontrolünde tutmak istemeleri ve bu esnada yerli tebayı göçe zorlayarak bölgesel bağımsızlık kazanabilirlikleri, bölgede, merkez kontrollü bir yönetim anlayışını zorunlu hale getirmiş olabilir. Böylece padişah adayları olarak bilinen ve merkezden atanan şehzadelerin kente, sadece yetiştirilmek için gönderilmediğini ve nereye ne sebeple gönderileceğinin de tesadüf olmadığını söyleyebiliriz.

1407 tarihinde yapıldığını bildiğimiz Yakut Paşa Zaviyesi ve 1414 tarihli Bayezid Paşa Camii'nin ve daha sonra 1486 yılında Mehmet Paşa tarafından yapılan camiden dolayı Mehmet Paşa Mahallesi olarak bilinen mahallede yer almaları, bu mahallenin Osmanlıların ilk yerleşim sahası olabileceğini düşündürmektedir⁴⁰. Selçuklu döneminde ise fazla imara açılmamış olan bu alanın Bimarhane Mahallesi olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu mahallenin güneydoğusunda kalan ve Osmanlıların erken yerleşim sahası olarak bilinen diğer bir alan ise Selçuklular döneminde Gümüşlü Köşkü olarak bilinen köşkün bulunduğu sahadır. Bu saha Danışmentli döneminde inşa edilmiş Fethiye Camii'nden ismini alan mahalleye güneydoğudan birleşmektedir. Bu alana, Türklerin fethine kadar kimlerin hakim olduğu bilinmemekle birlikte Danışmentliler döneminde Saray Düzü dendiği anlaşılmaktadır.

Danışmentlilerin hakimiyetinden itibaren Amasya'da oturan Sultanların, komutanların ikâmet merkezi olduğunu düşündüğümüz bu alan, daha sonraları tarihi bir mevkii olarak tanınmıştır. Danışmentliler döneminde *Saray Düzü*⁴¹ olarak bilinen bu yerin, etrafında ve üstünde görülen harabelerden de anlaşıldığı üzere Osmanlı paşaları tarafından istirahat yeri ve yönetim merkezi olarak kullanılmış olabileceğini söyleyebiliriz⁴².

Osmanlılar döneminde Beyler Sarayı olarak bilinen sarayın yeri, Danışmentliler döneminde *Saray Düzü*⁴³ olarak bilinen Selçuklular döneminde ise aynı yerde Gümüşlüzade Köşkü diye bilinen köşkün olduğu yerdir.

Gümüşlüzade Köşkü olarak bilinen köşkte ilk olarak Selçuklu vezirlerinde Muniiddin Pervane Bey'in eniştesi olan Gümüşlü Eminüddin'in 1267'de oturduğu, Gümüşlü'nün ölümünden sonra evladına intikal ederek bir müddet bu sülalenin tekelinde kaldığı, daha sonra ise yine Gümüşlü sülalesinden gelen Tacettin Mahmud Çelebi'nin Amasya emini olduğu yıllarda (tarihi bilinmiyor) köşkü muhteşem bir şekilde yeniden yaptırdığı, bu nedenle daha önceden Saray Düzü diye bili-

nen bu alanın doğu tarafının Gümüşlü zade Köşkü, batı tarafının da Gümüşlü zade Bahçesi diye meşhur olduğu belirtilmekte ve hatta Gümüşlüzade Tacettin Mahmud Çelebi tarafından bahçenin içine yaptırılan küçük türbede ise hanımı Döndü Hatun ve kızı Ayşe Hatun'un yer aldığı, bununla birlikte bu bahçenin tamamının Gümüşlüzade sülalesinin elinde kaldığından sülale fertlerinden Pir İlyas el Halveti, damadı Abdurrahman Çelebi'yi türbenin yanında yer alan başka bir türbeye defn ettirmiş olduğu ve böylece bu sahanın bir süre kabristan olarak kullanıldığı da belirtilmektedir⁴⁴.

⁴⁰ Selçuklular döneminde Bimarhane Mahallesi olarak bilinen Osmanlılar döneminde ise Bayezid Paşa, Mehmed Paşa ve Abdullah Paşa (Sofular) Mahallesi adlarını alan bu sahada, Yakut Paşa, Bayezid Paşa ve Mehmet Paşa'nın yaptırmış olduğu eserlerin dışında 15. yüzyılda yapılmış diğer Osmanlı eserleri arasında, Yakup Paşa Zaviyesi (1423) Mustafa Bey Hamamı (1437) ve Kileri Süleyman Ağa Camii de (1485) gösterilebilir.

⁴¹ Danışmentliler döneminde buraya niçin Saray Düzü dendiği çözülememekle birlikte daha önceden (tarihi bilinmiyor) bu sahada bir sarayın varolduğundan kaynaklanmış olabilir. Fakat bu konu hakkında herhangi bir yazılı belge mevcut değildir.

⁴² H. Hüsameddin, age: 40'da, Bu sahada yer alan ve Selçuklu vezirlerinden Muniddin Pervane Bey'in eniştesi olduğu bilinen Gümüşlü Eminüddin Bey'in yaptırmış olduğunu düşündüğümüz Gümüşlü Köşkü'nü, Sultan Mesut'un Aşağı Kale'de yaptırmış olduğu sarayla karıştırmış olmalıdır ki yer yer bu köşkün Sultan Mesut Sarayı olduğunu 1217 tarihli bir şerhiye siciline dayanarak ifade etmektedir. Halbuki kentle ilgili ilk şerhiye sicili 1624 yılına aittir.

⁴³ H. Hüsameddin, age: 47'de, Saray Düzü olarak bilinen bu sahanın güneydoğusunda Balus Kalesi adında bir kalenin bulunduğunu, yerinin ise Saray Düzü'nün güneydoğusu olduğunu günümüze gelememiş harabelerden hareket ederek belirtmektedir. Daha sonra bu sahaya, Gümüşlüzade Köşkü'nün yapılmasından dolayı Gümüşlü zade Köşkü dendiğinden ve günümüze gelememiş olan, sözünü ettiği harabelerin, kimi yerde çelişkiye düşerek bahsetmiş olduğu bu kaleye mi? yoksa Gümüşlü zade Köşkü'ne mi ait olduğunu tespit edememekle birlikte kanıt göstermeksizin ifade ettiği harabelerin Balus Kalesi'ne ait olabileceği üzerinde ısrarla durmaktadır. Ayrıca bu sahanın yüksek olduğu için kalenin burada inşa edilmiş olabileceğini düşünmekte ve bu kalenin küçük boyutlu olabileceğini sözlerine eklemektedir. Son yıllarda, Saray Düzü olarak bilinen ve daha sonra Gümüşlü zade Köşkü'nün bulunduğu bu sahanın güneydoğusunda yaptığımız yüzey araştırmasında H. Hüsameddin'in bahsetmiş olduğu bu kale hakkında herhangi bir mimari ya da mimariye bağlı malzemesi ile karşılaşılmamıştır. Eğer bu sahada bir kale varlığı ise bu kalenin hangi dönemde inşa edilmiş olabileceği de düşünülmesi gereken bir konudur.

⁴⁴ H. Hüsameddin, age: 40.

1398 yılında Amasya Valisi olan Çelebi Mehmed'in, Gümüşlüzade Köşkü'nün yerini Gümüşlü zade Hoca Ahmed Çelebi'den satın alarak buraya büyük bir saray yaptırdığı herhangi bir belgeye dayandırılmaksızın söylenmektedir.⁴⁵

Kabristanın doğu tarafındaki yüksek kısmın yine herhangi bir belgeye dayandırılmaksızın Osmanlı hanedanı için saray olarak 350 seneye yakın kullanıldığı ve hatta II. Murad ve Yavuz da dahil kimi Osmanlı padişahlarının doğduğu ve oturduğu yer olma özelliğine sahip olduğu, bunlarla birlikte Çelebi Mehmed'in burada yaklaşık 16, II. Murad'ın 20, Yıldırım Beyazid'in 26 sene oturduğu, daha sonra ise Şehzade Ahmed, Alaeddin, Mustafa ve Bayezid Çelebi'nin de bu sarayda oturmuş olduğu bildirilmektedir.⁴⁶

Sarayın vaktiyle bir haremünün, iki mutfagının, selamlığının, girişinde ağalara mahsus üç dairesinin, iki hamamının, iki büyük bahçesinin, bahçelerinin ortasında mermer havuzlarının ve güney tarafında küçük bir köşkünün mevcut olabileceği günümüze gelememiş eski harabelerinden hareket edilerek belirtilmektedir.⁴⁷

1734 tarihine kadar depreme maruz kalan bu büyük sarayın çoğu bölümlerinin (Bölümler belirtilmemektedir.) tamamen yıkıldığı kalan kısımlarının ise birçok defa tamir edildiği fakat daha sonraları İran harbinden dolayı tamir edilemediği ve 1825 depreminde kalan kısımlarının da tamamen yıkıldığı ve yerinin boş bir arsa haline geldiği bildirilmektedir.⁴⁸ Ayrıca 1893 tarihinde Amasya Mektebi İdadisi yandı için, İstanbul'lu Arif Bey zade Mehmed Kemal Bey tarafından sarayın bahçesini de içine alan bu arsanın batı tarafına mektebin tekrar inşa edildiği daha sonra Ermeniler tarafından çıkarılan işyanda burasının Amasya Sancağı Alay Merkezi olarak kullanıldığı ve sonra Mehmed Kemal Bey adında bir kişi tarafından arsanın ortasına 1898 yılında bir kışla inşa ettirildiği ve inşa aşamasında sarayın bölümleri olduğu düşünülen hamam ve mutfagın yenilendiği, bahçenin de yeniden tanzim edildiği bilinmektedir.⁴⁹

Dernschwamm, Beyler Sarayı olarak bilinen bu saraydan: "Daha önce Şehzade Mustafa'nın şimdide Padişahın kaldığı (Kanuni) ikametgah dağın eteğinde bir yerdedir. Burası büyük, sade

etrafı bahçe ile çevrili bir saraydır. Girişte etrafı kerpiç duvarlarla bir tahta kapı vardır. Bu kapının yanındaki odalar ise bir köy evinin odaları gibi. İçeride avlu kısmında tek katlı bir bina görülmektedir. Kerpiçten dikdörtgen bir yapıdır. Binanın ahşap kısımları iyice fırınlanmış tuğladan inşa edilmiş tek katlı bir bina daha var. Padişah burada kalıyormuş. Yanı başında kerpiçten örülmüş büyük bir kapı görülüyor. Kapının önünde tahattan yapılmış bir çardak var. Çardağın altında ellerinde gümüş bastonlar bulunan altın işlemeli elbiseler giymiş 4 kapıcı oturmaktadır. Kapıcıların yanında ulufeci ile birlikte birçok çavuş oturmaktadır. Ayrıca büyük kapının yanında ve altında harem ağaları oturuyor. Tam bu sırada padişaha yemek gidiyormuş. Yemek götürme işi başlı başına bir merasim Bunların arkasında bir kişi de deri bir sofra taşıyor. Böylece hepsi birden padişah kapısından içeriye girdiler ve bir süre sonrada boş sahan kapları ellerinde dışarıya çıktılar. Bu arada iki hoca görüşmek üzere küçük bir kapıdan geçerek padişahın huzuruna çıktılar. Geçerken kameriye altında oturan kapıcılara eğilerek selam verdiler. Aslında onlar kapıcılara selam vermiyorlar. Padişahın kapısına karşı saygı ile eğiliyorlardı." diye bahsetmektedir.⁵⁰

⁴⁵ Hüsameddin, age: 40.

⁴⁶ H. Hüsameddin, age: 40-41.

⁴⁷ H. Hüsameddin, age: 41.

⁴⁸ H. Hüsameddin, age: 40.

⁴⁹ H. Hüsameddin, age: 41.

⁵⁰ Dernschwamm, age: 284-85, 292-93'de, aynı zamanda padişahın saraydan cuma namazını kılmak için Sultan Bayezid tarafından yaptırılan camiye gidişindeki seremoniden ve bu seremoni içerisinde yer alan merasimden de bahsetmektedir. Padişahın namaza giderken yeşil elbiseler giydiğinden, altı atın kostuğu arabasının çok süslü kosum takımlarıyla süslediğinden ve: "Padişahın önünde baslarında supürgeye benzeyen tüyler bulunan ve yenicilerin başı olan solaklar yürüyordu. Bunların önünde ise üç paşa at üzerinde ilerliyordu. Bu pasalarında yenicileri ve diğer hizmetlileri vardı. Bunlarında önünde rengarenk altın işlemeli ipekten elbiseleri sırmalı altın yaldızlı kıyafetleriyle saray mensupları yer almıştı" diye bahsederken aynı zamanda Ahmet Paşa'nın cadırda Mehmed Paşa'nın ise kendi evinde (koskunda) İran Sefirine ve mahiyetine bir ziyafet verdiklerinden de söz etmekte ve Ali Paşa'nın cadırda verdiği ziyafeti: "26 Mayıs'ta Ali Paşa konak yerimizin karşısında bahçe içinde cadırlarda bir ziyafet verdi. Biz onların halılar üzerinde yerde oturarak yemek yemelerini seyrettik. İlk önce kalaylanmış yüzlerce çukur kaplar içinde yemek tasındı. Sonra bu kaplar daha içeride bir yerde bulunan hizmetlilere götürüldü. Efendilere şerbet geldi. Sonra ikinci yemek tasındı. Daha sonra yine yüzlerce

Alman Hans Dernschwamm'ın da bulunduğu heyetin başında yer alan Avusturya elçisi Busbecg, 7 Nisan-2 Haziran 1553 tarihleri arasında Kanuni ile İran seferini görüşmek üzere Amasya'da bulunmuş ve bu kentle ilgili gözlemlerini mektup ve notlar şeklinde kaleme almıştır. Notları arasında, Beyler Sarayı olduğunu düşündüğümüz bu sarayda paşalarla yapmış olduğu görüşmeleri ve sultanın huzuruna çıkışını: "Amasya'da imparatorun verdiği talimat dairesinde Veziri azam Ahmed Paşa dahil paşalarla müzakerelere başladık. Sultan dönünceye kadar bir fikir beyanında bulunmadılar. Sultan dönünce huzuruna çıkarıldık. Teklif ve düşüncelerimizi ona da arz ettik. Ancak davranışlarında bize karşı iyi niyet beslediğine tesadüf etmedik. Üzerine gayet değerli halılar ve nefis şekilde işlenmiş yastıklar konulmuş alçak bir taht üzerinde oturuyordu. Yanında yayı ve okları vardı. Yüzünde bir sertlik hiç te hoş olmayan bir kibirlilik okunuyordu. Huzuruna çıkarıldığımız zaman mabeynciler tarafından silahlarımız alınmıştı. Sultan Murad'dan beri bu adet durumuna gelmişti. Murad bir huzuruna çıkan bir Hirvat tarafından öldürülmüştü. Sultanın elini öptükten sonra geri geri çekilerek duvara sırtımızı verdik. Nutkumu dinledi, fakat beklemediği sözleri söylemiş olmalıyım ki yüzünde bir küçümseme ifade belirdi. Ağzından sadece güzel kelimesi çıktı." diye anlatmaktadır⁵¹.

Seyyah daha sonra: "Vezir Ali Paşa'nın İranlılara verdiği ziyafet bize ayrılan ikametgahdan rahatlıkla seyredilebiliyordu. Bahçede verilen ziyafette paşa ile sefir bir tentenin altında oturmuşlardı. 100 kadar hizmetkar kilerle sofrası arasında eşit aralıklarla sıralanmışlardı. Önce ellerini kalçalarına koyup başlarını eğerek selam verdiler. Sonra yemek servisine başladılar. Servis elden ele sofraya uzatılıyordu" diye devam etmektedir⁵².

Busbecg, bu sarayda gerçekleştiğini düşündüğümüz sultanın huzuruna ikinci kez çıkışını ise: İranlılarla sulh istenmemesi Türklerin bizimle birlikte imzalamalarını ümit ettiğimiz anlaşmayı güçlendiriyordu. Altı aylık bir mütareke

sağlamak bile başarılı olacaktı. Bu zaman zarfında Viyana'ya bir mektup göndermek ve cevabını almak mümkündü. Aramızda henüz bir anlaşma yapılmamış olduğu, bu konuda bir karar alınmamış olduğu için paşalar Sultanın bir mektubu ile hükümdarın huzuruna çıkmamı ve eğer kral isterse onun da cevabını getirmemi uygun buldular. Bu nedenle tekrar Süleyman'ın huzuruna çıkarıldım. Üzerime topuklarıma kadar inen, işlemeli bol bir elbise giydirdiler Maiyetimdekilere de çeşitli renklerde ipekli elbiseler giydirdiler. Gösterişli bir kafile ile sultanın huzuruna gittim. Sırmalı bir kumaşa sarılmış ve mühürlenmiş mektubunu aldıktan sonra veda ettim. Maiyetimdeki memurlar da huzura kabul edilmişlerdi" diye anlatmaktadır⁵³. Ayrıca kabul edilirken gerçekleştirilen seramoniyenel bir merasime çok dikkat edildiğini de uzun uzun anlatmaktadır⁵⁴.

kaplar içerisinde şekerlemeler geldi. Artan yemekler hizmetlilere verildi. Bir ara meydana 40 veya 50 kadar matrakçı geldi. Bunlar Arap tarzı mübareze (cenk gösterisi) yaptılar. Sağ ellerinde bastona benzeyen bir şeyler, sol ellerinde ise vuruşları karşılamak için saman dolu deriden küçük yastıklar tutuyorlardı. Hepsi de uzun kaftanlar giymişlerdi. Bunlar padişahın ve paşaların aşçıları imişler. Ve bu kıyafetler içinde her gün gösteri yaparlarmış. Bunların gösterisinden sonra sefire ve sefaret erkanına altın işlemeli ipekler hediye edildi. Aşağı yukarı saat 8'de ziyafet sona erdi". diye anlatırken; Mehmed Paşa'nın kendi köşkünde verdiği ziyafet de ise yenilen yemeklerin ne olduğunu ve nasıl yendiğini de uzun uzun anlatmaktadır.

⁵¹ Busbecg, age: 63.

⁵² Busbecg, age: 63.

⁵³ Busbecg, age: 68.

⁵⁴ Busbecg, age: 63-66'da yukarıda sözünü ettiğimiz kabule çıkış merasimini ve hiyerarşik bir seremoniden: "Huzurunda iken büyük bir kalabalık dikkatimi çekti. Vilayetlerin beylerbeyleri sultanı görmeye hediyeleriyle gelmişlerdi. Bunlardan başka sultanın bütün maiyeti orada idi. Hassa süvarileri, sipahiler, gurebalar, ulufeciler. Ayrıca yeniçeriler de vardı. Bu kalabalık mecliste herkes şahsi kabiliyeti ve liyakati sayesinde buldukları mevkilere getirilmişlerdir. Filanca'nın neslinden diye üstün bir rütbe verilmez. Herkes memurluk derecesine göre itibar görür. Bu nedenle merasimlerde önde bulunmak diğerinin yerine göz dikmek gibi kavgalar yoktur. Görev ve memuriyet rütbeleri kişilerin kabiliyetleri doğrultusunda doğrudan Sultan tarafından verilir. Bu yapılırken, zenginliği, şöhreti düşünülmez. Böylece o işi o işin ehli kişi ve kişiler tayin olunur. ... Mahiyetindeki kalabalık bembeyaz ipekli kumaşlara bürünmüşler, bir renk ve parlıtı cümbüşü içindedirler. Altın gümüş, ipek ve saten parlıtısı gözlerimizi alıyordu.

Evliya Çelebi'nin, kentte kimi zaman isimlerini vermediği iki sarayın kimi zaman ise kime ait olduğunu söylediği saraylardan bahsettiği anlaşılmaktadır. İsimlerini vermediği bu iki saraydan biri için: " Saray sahile yakın bağ ve bahçeler içerisindedir. Bahçesi gül ve gülistanlı sümbül ü reyhanlıdır. Şahane kasr ı guna gunlar (renk renk, türlü türlü) ile pirante (süslenmiş) saray-ı nümadır." ifadesini kullanması bahsetmiş olduğu bu sarayın Beyler Sarayı olabileceğini düşündürmektedir²². Ayrıca bu sarayı, Sultan Bayezid'in, Şehzade Ahmed'in ve hatta Yörgüç Paşa'nın da kullanmış olabileceğini düşünürsek yer yer Sultan Bayezid, Şehzade Ahmed ve Yörgüç Paşa sarayı olarak bahsetmiş olduğu sarayın aslında Beyler Sarayı'ndan başka bir saray olmadığını söyleyebiliriz.

Kaya Suyu olarak bilinen, kentin doğusundan Çakallar Mevkii'nin 3 km kadar ilerisindeki Ermiş Köyü yaylasından çıkarak akan bu suya, Torumday Zade Kaya Paşa 1402'de kaynağını temizlettiği ve aktığı yeri tamir ettirdiği için Kaya Paşa Suyu Mevkii denmiştir²³. Suyun çıktığı bölgede daha önceden ümeradan kisilerin mülklerinin yer aldığı söylenmektedir²⁴. Bu durum şehzadelerin de bu mevkiiyi av sahası olarak kullanmış olabileceklerini düşündürmektedir. Şehzadelerin avlandığı sahanın ise bu suya 3 km mesafede yer alan Çakallar Mevkii olduğu, konumundan dolayı düşünülmektedir²⁵.

Çelebi Mehmed'in Amasya valiliği esnasında, Köşklü Kaya diye meşhur olan bu bölgede bir köşk yaptırdığı söylenmekte ve hatta Şehzade Mustafa döneminde önceki halini muhafaza ettiği, onun vefatından sonra taksim edilerek isminin dahi değiştirildiği fakat bunu rağmen kalıntılarının hâlâ mevcut olduğu bildirilmektedir²⁶.

Şehzade Ahmed'in²⁷, kentin valisi olduğu dönemde de (1481-1512) bu köşkü kullandığı hatta onun döneminde burada yapılan eğlencelerin devrin sairlerinin dilinden düşmediğinin ve destanlaştırıldığıının, Amasya ile ilgili edebi metinlerden anlaşıldığı söylenmektedir²⁸.

Bugüne kadar böyle güzel bir manzara görmediğimi itiraf edebilirim. Bu derece zengin ve alıcı görünüş içinde dahi bir sadelik ve tutumluluk dikkati çekiyordu. En yüksek mevkileri isgal edenlerle derece derece alt kademelerdeki memuriyetlerin sahipleri hemen hemen aynı biçim elbise giyiyorlardı. Elbiseler topuk kemiklerine kadar uzanıyordu. Bu şekilde giyinmeleri onları daha iri yarı ve uzun gösteriyordu. Sultanın maiyetinde dikkati çeken bir başka seyde sessizlik ve intizamdı. Halk bu maiyetindeki herkese ağa adını verir. Bütün subaylar kendilerine ayrılan yerde oturmuşlardır. Neferler ayakta duruyorlardı. Yenicilerin ise ayrı bir yerde uzun bir saf halinde sanki heykel sırası gibi hiç kıılmadan ve hiç ses çıkarmadan durdukları görülüyordu. Bunların sayıları birkaç bin kadar vardı. Adetleri gereği onları selam vermem gerektiğini söylediler. Hepsi de başlarını sallayarak karşılık verdiler. Sultanın huzurundan ayrılırken Hassa alayının gayet bakımlı ve süslü atlar üzerinde yerlerine döndüklerini gördük. Gecisleri çok hoş bir manzara teşkil ediyordu". diye bahsetmektedir. Ayrıca Vezir Ali Paşa'nın İranlılar için bahçede verdiği ziyafeti uzaktan seyrettiğini ve bu ziyafetin " Bahçede verilen ziyafette Aslen Dalmacyalı olan Al Paşa ile sefir bir tentenin altında oturmuşlardı. Aynı biçimde elbiseler giyinmiş yüz kadar genc hizmetkar kilerle sofranın ortasında esit aralıklarla sıralanmışlardı. Önce ellerini kalçalarına koyup başlarını eğerek selam verdiler Sonra yemek servisine başladılar. Kilerin yanında duran hizmetçi yemek kabını alarak yanında durana veriyor o da ötekine uzatıyordu. Böylece yemek elden ele sofranın yanında bulunan adama kadar gidiyordu. O da sofraya koyuyordu. Belki yüzlerce yemek kabı bu şekilde herhangi bir karışıklık oluşmada sofraya ulaşıyordu. Bu iş bittikten sonra hizmetçiler tekrar misafirleri selamladılar. En geride duranlar basta üzere geri geri çekildiler. Bu esnada sofraya başka şeylerde getirilmeye başlandı. Bu kez az önce sofraya en yakın olan olanlar en geriden geliyorlardı. Pasa'nın sofrasına yakın bir yerde ise sefirin maiyetindeki adamlara ıkramda bulunuluyordu " böyle gerçekleştirildiğini belirtmektedir

Evliya Çelebi, age 96

H. Husameddin age 23-24

H. Husameddin age 26

H. Husameddin age 26

H. Husameddin age 26

Şehzade Ahmed'in kentte valilik yaptığı dönemin, sanat ve siyasi ortamı hakkında geniş bilgi için bkz. P. Karpert, Die Osmanischen Prinzen und ihre Residenz Amasya im 15 und 16 Jahrhundert Istanbul 1977-73, Demiryay age 88

H. Husameddin age 26

Kentte, Selçuklular döneminde Kızlar Sarayı ismiyle bir süre kullanıldığını düşündüğümüz günümüze gelememiş Roma döneminde yapılan Kral Sarayı dışında, Türk-İslam döneminde dört sarayın daha yapıldığını fakat bunlardan hiçbirinin günümüze gelemediğini hatta harabelerinin dahi tespit edilemediğini biliyoruz. Türk-İslam dönemine ait yukarıda anlatmaya çalıştığımız sarayların (Danışment Ahmed Gazi, Sultan Mesut ve Muniddin Pervane Sarayı) genelde mevcut yerleşim sahası içinde değil de merkezin dışında boş bir sahaya inşa edilmiş olmasının birkaç nedeni olabileceği düşünülebilir.

Türklerin Anadolu'da hemen hemen mevcut olan kentlere yerleştikleri bilinmektedir. Amasya da, Türkler gelmeden önce kurulan bir kent olduğu için Osmanlı dönemine kadar ki mevcut yerleşimde, yeni bir saray sahanının mevcut olmadığı anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi kentte Türk-İslam dönemi de dahil Osmanlı dönemine kadar olan yerleşim sahalarının nereler olduğunu yer yer yukarıda belirtmiştik. Selçuklu döneminde de olduğu gibi Osmanlı döneminde de yeni bir sarayın (Beyler Sarayı) inşa edilmesi mevcut yerleşim dışında bir sahanın seçilmesini zorunlu kılmıştır.

Kentte eski yerleşim dışında ve yerleşime bitişik olacak şekilde Osmanlı döneminde de saray yapılmasının bir başka nedeni de; yönetilen ve yöneten grubunun eski alışkanlıkları sürdürmeleri olabilir. Çadır Türk toplumunda önemli bir yer tutmaktadır. Çadır yaşam biçiminden kopamayan bir toplumun, yoğun mevcut yerleşime sahip bir kentsel yaşam ve hatta monolitik kitlelerin oluşumunda meydana gelen saray tasarımında da bu yaşam biçimini devam ettirmek istendiğinin bir uzantısıdır.

Biraz temkinli yaklaşmak koşuluyla, eski Türk ordusuyla Anadolu-Selçuklu ve batılılaşma öncesi Osmanlı sarayları arasında bir ilişkinin varlığı düşünülebilir. Orta Asya'da kentlerin hemen dışında çadırlardan oluşan orduların kurulduğu bilinmektedir⁶².

Kentte Osmanlılar döneminde yapıldığını düşündüğümüz Beyler Sarayı'nın da Osmanlı ordusunun ilk konakladığı yerde (Şimdilik ileri sürebileceğimiz Saray Düzü Mevkii) yapılmış

olabileceğini söyleyebiliriz. Fakat bu tip ordu-saray koşutluğunu saray yeri seçiminde ele almak, şimdilik yeterli veriler mevcut olmadığı için imkansızdır⁶³.

⁶² F. Sümer, *Eski Türklere Şehirlik*, İstanbul 1984: 37'de, Uygurlarca kurulan Ordu Balık'a gelen bir Arapın, hakanla kent yakınında ordusunda karşılaştığını ve çadırlardan oluşan bu ordunun dairesel planlı ve dört girişli olduğunu bildirmektedir.

İbn Batuta'nın, *Seyahatname* (Haz: İ. Parmaksızoğlu) İstanbul 1983: 311-312, 319 da, hem Alaiye'de hem de Ladik'de beyleri kent dışında ziyaret ettiğini (çadırdır " Otağ-ı Hümayun" mu yoksa açık havada mı belirtmeksizin) bildirmesi de, yöneticilerin, ziyaretçileri bu şekilde karşılamalarına farklı bir örnek teşkil etmektedir.

⁶³ E. Esin "Ordu, Türk Saray Mimarisi'nin On Beşinci Asırdan Önceki Tarihçesi", *TBMM Milli Saraylar Sempozyumu 15-17 Kasım 1984, Bildiriler*, İstanbul 1985: 21-26'da, Türk ordusu ile sarayları arasında mimari açıdan bir devamlılık bulunduğu düşüncesini taşıyor olsa da; bırakın Osmanlı'yı, Selçuklu için bile bu düşüncüyü doğrulayacak yeterli veri bulunmamaktadır. Bu bağlamda E Esin, "Ordu (Başlangıcından Selçuklulara Kadar Türk Hakan Şehri)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1972, VI/10-11: 136' da, orduyu çadırlardan oluşan hükümdar kampı olarak tanımlamaktadır. F. Sümer, age: 75'de, *Kaşgarlı Mahmut'un bu görüşü destekler nitelikte orduyu: "gasabatı" meliki* olarak tanımladığını belirtmektedir. Benzer görüş G. Necipoğlu tarafından *Architecture, Ceremonial And Power, The Topkapı Palace In The Fifteenth And Sixteenth Centuries Cambridge*, Newyork 1990: 33, 88, 242-245'de, Topkapı Sarayı'nın yerleşim düzeni ile Otağ-ı Hümayun arasındaki ilişkinin neler olduğuna, sarayın yerleşim kurgusunun Otağ-ı Hümayun'lardaki çadır düzeni ile çakışan yönlerini tespit etmek suretiyle dile getirilmiş ve daha sonra N. Atasoy da, *Otağ-ı Hümayun*, İstanbul 2002: 55-61'de Necipoğlu'nun bu konudaki görüşlerine tekrar yer vererek onu destekler şekilde Saray-Otağ-ı Hümayun ilişkisini daha belirgin hale getirmeye çalışmıştır. Hatta çalışmasının bir yerinde *Otağ-ı Hümayun-Gezer Saray* başlığı altında bir bölüm oluşturmuştur. Yani ordunun yönetsel görevinin diğer görevlerden daha üstün olduğunu belirtmesi hatta bir anlamda hakanın ve yanındaki yönetici kadronun orada yerleşmiş oluşunun bu tip ordu-çadır yerleşkesinin ne derece varlık kazanmakta olduğunun belirtisidir. Rifat Osman, *Edirne Sarayı* (Yay: S. Ünver), Ankara, 1989: 21, 32-33 de; Emel Esin'in, G. Necipoğlu'nun ve N. Atasoy'un, ortak belirtmiş olduğu görüşü dile getirmese de bu görüşü destekler bilgiler vermektedir. Yazar, Otağ-ı Hümayun'un sarayın yakınındaki Hacı Toğan Tepesi'ne kurulmasının seferi işaret ettiğini bu andan itibaren çadırların kurulmakta olduğunu ve ordu personelinin hatta sultanın da çadırdır kaldığını belirtmektedir. Otağ-ı Hümayun'un niçin başka bir yerde değil de sarayın yakınında kurulduğu, Emel Esin, Necipoğlu ve Atasoy'un belirtmiş olduğu görüşü destekliyor gibi görülebilir; Otağ-ı Hümayun'un konak yeri ile saray yeri seçiminde bir çakışmanın var olduğunu elimizde yeterli veri olmadığı için şimdilik söylemek olanaksızdır. Fakat saray ve yeri ile Otağ-ı Hümayun'un kurulduğu yer arasında bir bağlantının da olabileceği düşünülebilir.

ÖZET

Amasya Kentinin Fiziksel Oluşum Süreci İçerisinde Saray Olgusu başlığını taşıyan bu çalışmamızda; kentin ilk oluşum sürecinin ve ilk yerleşim noktasının neresi olabileceği tartışmasından hareket edilerek; Pontus Krallığı döneminden itibaren Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı'nın ilk yerleşim sahaları ve gerçekleştirmiş oldukları imar faaliyetleri üzerinde durulmuştur.

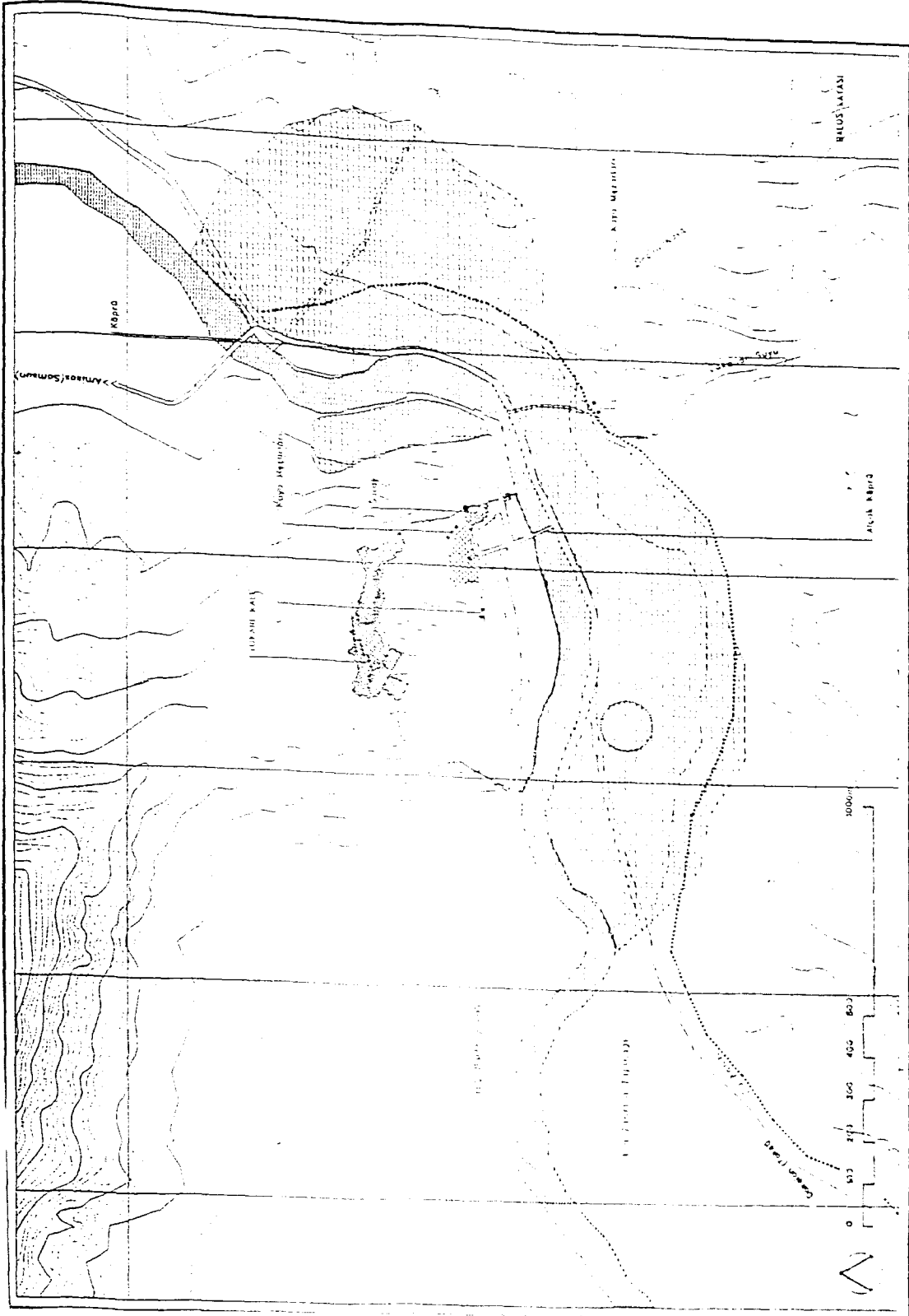
Çoğu günümüze gelememiş olan bu eserlerden hareketle kentin fiziki oluşumunun ilk aşaması tespit edilmeye çalışılmış ve bu oluşum haritalarla desteklenmiştir. Burada yönetici sınıfın yaşadığı mekanların (saray, köşk) fiziki oluşumu etkileyen en önemli unsur olduğundan hareketle bu mekanların nerelerde inşa edildiği araştırılmıştır.

Kentten günümüze herhangi bir saray kalıntısı gelmemiş olsa da kaynaklar yardımıyla: Romalılar döneminde Kral Sarayı (Bu sarayı daha sonra Selçuklular isim değiştirmek suretiyle bir süre kullanmışlardır.), Danışmentliler döneminde Ahmet Gazi Sarayı, Selçuklular döneminde Sultan Mesut Sarayı (Aşağı Saray) Pervaneoğulları döneminde Muniddin Pervane Sarayı ve Osmanlılar döneminde de bugün hala Saray Düzü olarak bilinen mekide yer aldığı düşünülen Beyler Sarayı'nın inşa edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Çakallar Mevkii'ne 3 km mesafede yer

alan Kaya Paşa Suyu mevkiinde Köşklü Kaya olarak bilinen ve Çelebi Mehmet başta olmak üzere şehzadelerin avlandığı bu sahada da bir köşk yaptırıldığı bilinmektedir.

Günümüze gelmemiş olmalarına rağmen yerlerini tespit etmeye çalıştığımız 5 saray ve 1 köşkten oluşan bu yapıların yer seçimi üzerinde durulmuş ve neden bu yerlerin seçilmiş olabileceği tartışılmıştır. Bu tartışma neticesinde yönetici evi olarak isimlendirdiğimiz bu mekanların kentin fiziki oluşumuna etkisi ele alınmıştır. Ayrıca kentin Türk-İslam döneminden itibaren dini bir kimlik kazanmaya başlamasıyla birlikte yoğunlaşan dinsel yapıların fiziki oluşum sürecine katkısına da kısaca yer verilmiştir.

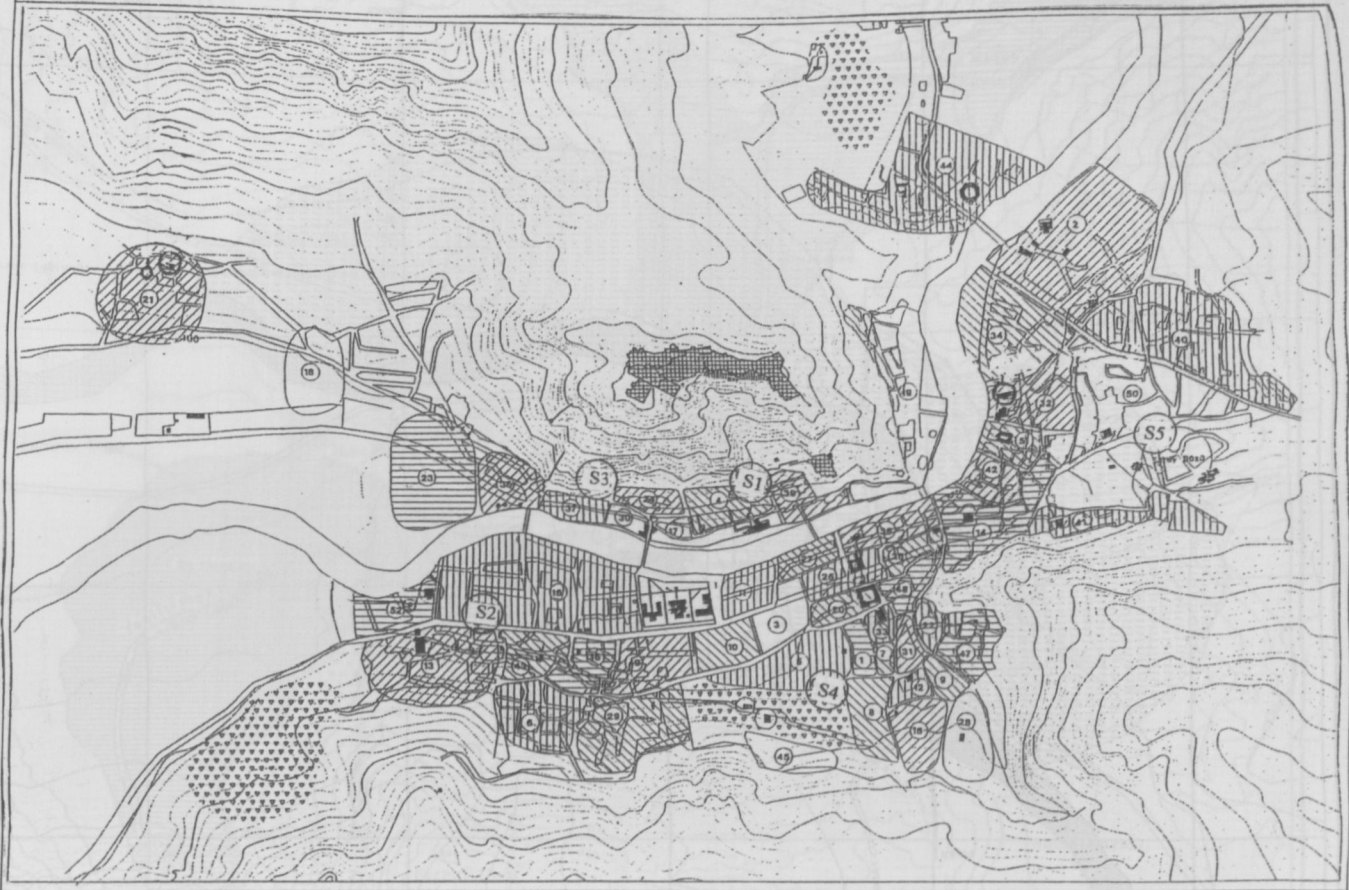
Saray olgusunun kentin fiziki oluşumuna etkisini ayrıntılı şekilde vermeye çalıştığımız bu çalışmada; kentin fiziki yapısının şekillenmesinde (Türk-İslam döneminden itibaren) ordu (Otağ-ı Hümayun)-saray arasındaki siyasi ve fiziki paralellikler ele alınmıştır. Böylece kentin, 1075 yılında Melik Danışment Gazi tarafından Bizans valisi Jutateüs'u yenerek ele geçirilmesinden itibaren kentte ordunun konakladığı yerler ile inşa edilen saray ve köşklere yer seçimi arasında bir paralellik olabileceği üzerinde durulmuş ve bu paralellik fiziki şekillenmeye etkisinin kaçınılmaz olduğu düşünülmüştür.

Çizim 2: Roma Döneminde Amasya.

15. Yüzyılda Amasya Mahalleleri

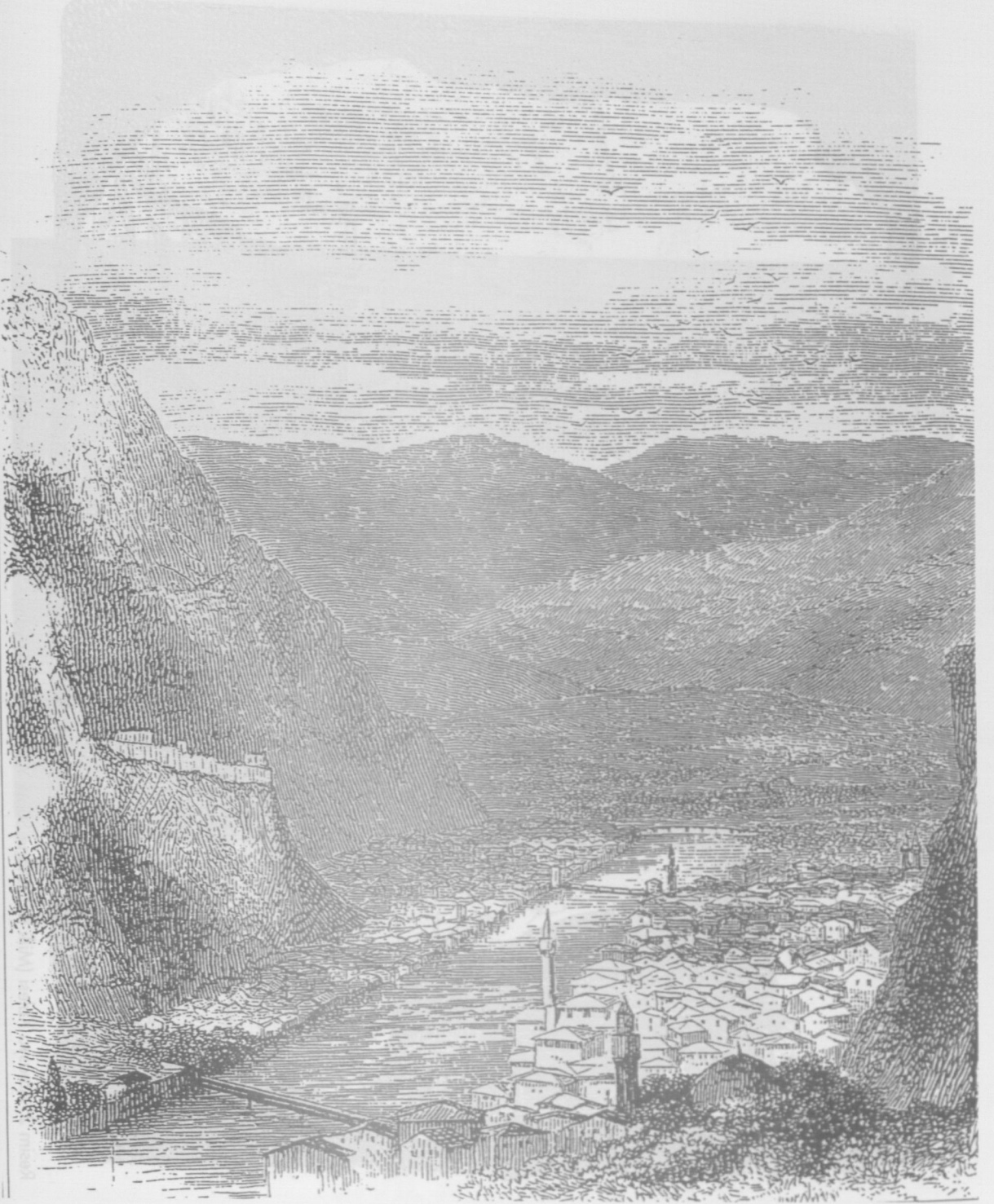
Yeri	Adı
1	Accem Ali Mah.
2	Bayezid Paşa Mah.
3	Bozahane Mah.
4	Cami Enderun Mah.
5	Mescid-i Serasker Mah.
6	Şeyh Kırık Mah.
7	Çırakçı Mah.
8	Darüsselam Mah.
9	Dere Mescidi Mah.
10	Devehane Mah.
11	Eski Kethuda Mah.
12	Kilise Mah.
13	Gökmedrese Mah.
14	Gümüşlü Mah.
15	Hacı Hamza Mah.
16	Sultan Bayezid Mah.
17	Hatuniye Mah.
18	Hekim Çelebi Mah.
19	Bilinmiyor
20	Hoca Süleyman Mah.
21	Hızır Bey Mah.
22	Esem Mah.
23	Mescid-i Dede Kasım Mah.
24	Karatay Mah.
25	Mescid-i Dede Kasım Mah.
26	Kocacıoğlu Mah.
27	Alçak Köprü Mah.
28	Bilinmiyor
29	Kübeçeyiz (Küpçügöz) Mah.
30	Kurşunlu Mah.
31	Mescid-i Kılıççı Mah.
32	Mehmed Paşa Mah.
33	Cami-i Pervane Mah.
34	Toğrakı Mah.
35	Halife Recep Mah.
36	Mescid-i Sekbüddin Mah.
37	Ali Saadeddin Mah.
38	Saraçlar Mah.
39	Saray Mah.
40	Savakça Köprü Mah.
41	Sofiler Mah.
42	Sofuoğlu Mah.
43	Şarnice Mah.
44	Şamlılar Mah.
45	Bilinmiyor
46	Bilinmiyor
47	Temnana Mah.
48	Uzun Mustafa Mah.
49	Uçler Mah.
50	Yakub Paşa Mah.
51	Yakut Paşa (Yakutiye) Mah.
52	Yörgüç Paşa Mah.

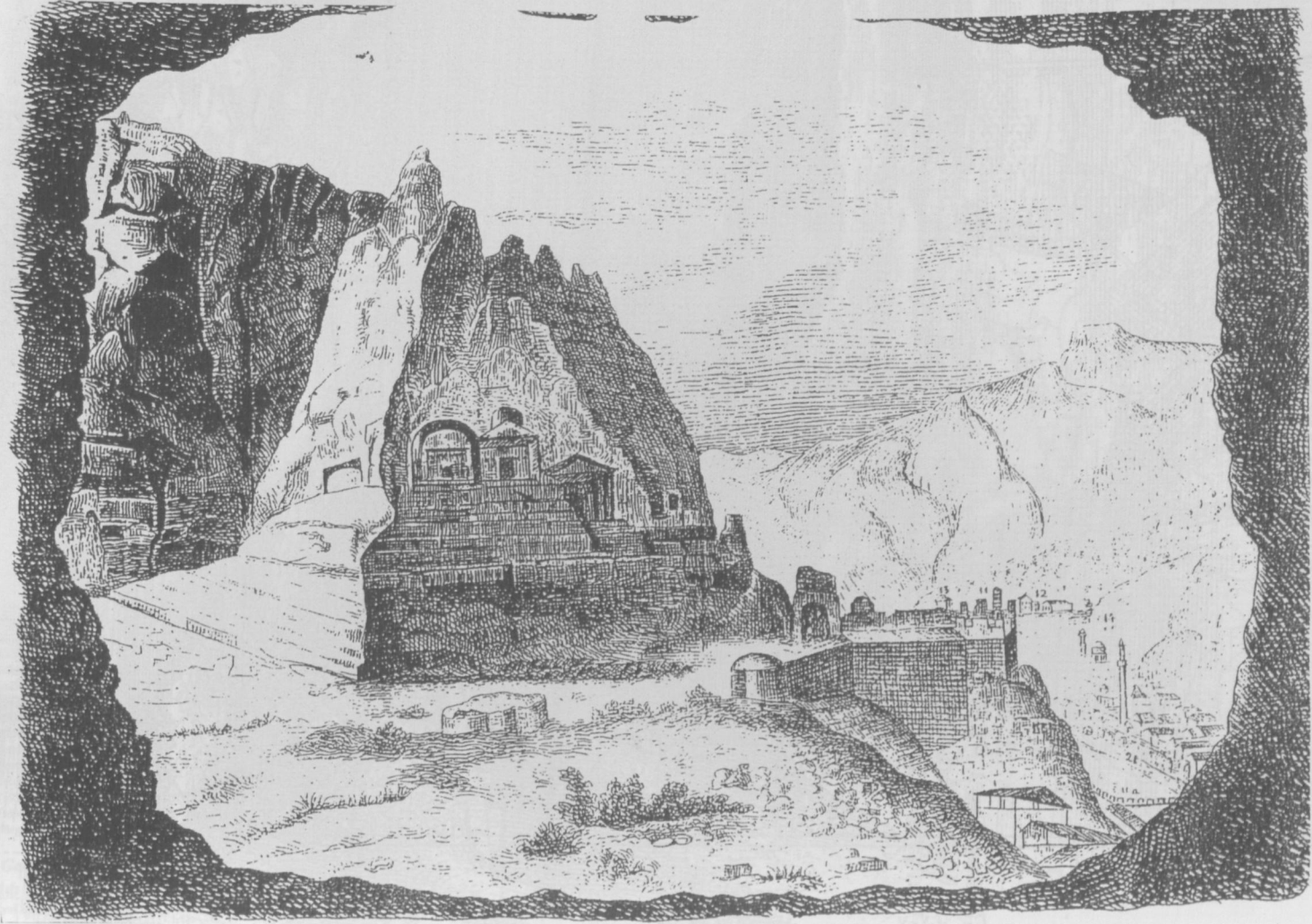
Günümüze Gelmeyen Amasya Sarayları

Yeri	Adı
S1	Kral Sarayı (Kızlar Sarayı)
S2	Danışment Ahmed Gazi Sarayı
S3	Sultan Mesut Sarayı
S4	Müniddin Pervane Sarayı
S5	Beyler Sarayı

Çizim 3: 15. Yüzyılda Amasya Kentinin Fiziki Dokusu.

Resim 1: Amasya Kalesi ve Yeşilirmak (H.J. Van Lennep 1870).

Resim 2: Amasya Kalesi (Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Koleksiyonu) "Pazmaveb, Venediğ 1861".

Resim 3: Kızlar Sarayı Hamamı.

Dr. İsmail A. BİROL

SİVİL MİMARİMİZİN İNCİLERİNDEN
AMCAZADE HÜSEYİN PAŞA YALISININ BEZEMELERİ